
Karel Kaplan

Zpráva
o zavraždění
generálního
tajemníka

EDICE ARCHIV

Mladá fronta
Praha 1992

ŠLING: „Pane předsedo, přeji komunistické straně, československému lidu a prezidentu republiky plný zdar. Nikdy jsem špiónem nebyl!“

ŠVÁB: „Ať žije Sovětský svaz, ať žije Komunistická strana Československa!“

CLEMENTIS: „Ďakujem!“

SLÁNSKÝ: „Mám to, co jsem si zasloužil!“^{410/}

Popel popravených nasypali pracovníci Státní bezpečnosti do papírových pytlů a rozházeli ho po poli nedaleko Prahy.

Je prokázáno, že ne všichni vyšetřovatelé počítali s tím, že trest smrti bude opravdu vykonán. Nepředpokládal to ani Bohumil Doubek. Jeden vyšetřovatel později řekl Bedřichu Hájkovi: „Bylo to už po Novém roce 1953, když jsem se vyšetřovatele ptal, jestli odsouzení dostali milost. Odpověděl mi, že proces vyvolal takové pobouření mezi lidmi, zejména na závodech, že došly tisíce rezolucí, které žádaly naléhavě výkon trestu smrti.“^{411/}

Nejen to. Přicházely i rezoluce vyjadřující nedůvěru soudcům, protože u tří obžalovaných *nevynesli* trest smrti. Několik delegací ze závodů se dokonce dostavilo ke Státnímu soudu, aby mu vyslovilo nedůvěru „pracujících“, a požadovalo prověřit, zda soudci záměrně nekryjí nepřítele.

Politickou tečku za procesem udělala oficiálně celostátní konference KSČ 16. až 18. prosince 1952. Gottwald hovořil o velikém vítězství socialismu a vyvozoval politická poučení z odhalení a odsouzení „spiklenců“. Tragédie však pokračovala. Politický sekretariát ÚV KSČ schválil 7. dubna 1953 na základě dřívější Gottwaldovy iniciativy návrh usnesení o *Ubytování, pracovním zařazení a práci s nejbližšími příbuznými odsouzených zločinců protistátního centra*. V usnesení mimo jiné stálo:

„1. Vystěhovat nejbližší členy rodin odsouzených zrádců a zločinců do dvou, tří okresů. K ubytování dovoluje se vzít s sebou nejnutenější bytové zařízení a svršky. 2. Zaměstnat dospělé příslušníky rodin ve jmenovaných okresech v malých závodech lehkého průmyslu, v zemědělství, v domácích pracích apod. 3. Zajistit, aby vysídlení byli pod stálou kontrolou orgánů ministerstva národní bezpečnosti. 4. Nejbližším příbuzným odsouzených zrádců se ruší členství ve straně.“

Od počátku roku 1953 více než rok probíhaly tzv. procesy následné. Byly koncipovány jako součást či odnože centra v bezpečnosti, armádě, stranickém aparátě, ekonomice, na ministerstvu zahraničí a na Slovensku. Jejich oběťmi se stali ve velkém počtu vysocí komunističtí funkcionáři.

Na druhé straně politický sekretariát ÚV KSČ už 17. února 1953 schválil návrhy na vyznamenání pracovníků Státní bezpečnosti. Čtrnáct jich dostalo Řád republiky. Mezi nimi Doubek, Košťál, Musil, Moučka. Řád práce obdrželo dalších šest a vyznamenání za statečnost 47 osob. Doubek byl povýšen na podplukovníka, Košťál a Musil na majora. Doubek, Košťál a Kohoutek dostali odměnu po 30 tisících korunách, dalších šedesát odměny ve výši 8 až 15 tisíc korun.^{412/}

ZÁVĚREČNÁ PROČ?

Sledovali jsme výrobu politického monstrprocesu až do jeho tragického konce. Na mnoha místech se zcela přirozeně vynořil otazník, vcelku pak jedno jediné velké PROČ? Zvlášť důležité jsou dvě otázky: jaké byly motivy k výrobě právě tohoto monstrprocesu a proč jeho aktéři přijali a hráli tak smutnou nebo hanebnou roli?

Zabýváme-li se hlouběji otázkou, jaké byly příčiny největšího politického procesu s vysokými komunistickými funkcionáři v poválečné Evropě, a zejména proč měl tak výrazné zaměření, dospějeme k závěrům, že v pozadí stály změny v sovětské velmocenské politice. Definitivní rozpad protihitlerovské koalice velmocí v polovině roku 1947 znamenal zároveň dlouhodobou přítomnost USA v evropské politice. Tato skutečnost se ohlašovala už na jaře 1947 a Moskva si jí v plné míře uvědomila v červenci, zvláště v souvislosti s Marshallovým plánem. Její představa, že bude v Evropě jedinou velmocí, což jí umožní rozšířit své pozice za dosavadní sféru svého vlivu, ztroskotala. Od této chvíle počítala s možností třetí světové války a počala se na ni připravovat. Nejdříve jako na válku ze své strany obrannou. Od roku 1951 pak kalkulovala s rozšířením socialismu na celou kontinentální Evropu a s obsazením dalších zemí armádami sovětského bloku. Z hlediska chystaného vojenského tažení se jí jevilo Česko-

slovensko politicky nejslabším článkem, protože ve vedoucích funkcích v armádě, bezpečnosti, státním a stranickém aparátě seděli lidé, kterým Moskva nevěřila nebo kterých se jako dřívějších, příliš informovaných spolupracovníků potřebovala zbavit (např. Švába, Reicina, Závodského, Plačka atd.). Zůstává nezodpovězena otázka, zda likvidace jedné skupiny spolupracovníků sovětské bezpečnosti a jejich nahrazení jinými (Bacílek, Keppert aj.) nemají původ v konfliktech a změnách v moskevské centrále bezpečnosti.

K uvedeným motivům se během roku 1950 přiřadil další a silně vystupoval do popředí: antisemitismus.

V přibližně stejné době se zvedla silná vlna antisemitismu v SSSR. V letech 1948–1949 byl rozpuštěn židovský antifašistický výbor a zakázána celá řada kulturních institucí; antisemitismus se promítl i v politické čistce po tzv. „leningradské aféře“ po smrti A. A. Ždanova. V létě 1952 bylo v tzv. „krymské aféře“ zastřeleno 24 židovských intelektuálů; v tajném vykonstruovaném procesu byli obviněni z úmyslu vytvořit na poloostrově Krym židovskou oblast jako vojenskou základnu USA. Za několik měsíců bylo vykonstruováno tzv. „lékařské spiknutí“ v Moskvě. Lékaři byli obviněni z úmyslu odstranit některé vedoucí sovětské státníky, a to na popud západních špionážních center, do nichž výrobci konstrukce zahrnovali a na předním místě uváděli mezinárodní židovské pomocné organizace. Boj proti sionismu vrcholil na počátku padesátých let. Proč?

Od jara 1947 nastal obrat sovětské politiky na Středním a Blízkém východě, konkrétně v palestinské záležitosti. Moskva se už dříve snažila proniknout do této oblasti, ale od jara 1947 své úsilí značně zintenzívnila, a to především ze dvou důvodů. Jedním byla reakce na vyhlášení Trumanovy doktríny v březnu 1947, v níž Moskva viděla ohrožení svých velmocenských plánů a potencionální zárodek velkého válečného střetnutí. V této souvislosti pro ni vzrostla důležitost strategické polohy blízkovýchodní oblasti, která se snadno mohla změnit v nástupiště proti naftovým polím na Kavkazu. Druhý důvod spočíval v oslabení britské pozice na Středním a Blízkém východě. Dosavadní sovětská snaha se tu uchytit narážela na přítomnost Velké Británie. Její pozice tu však po druhé světové válce zeslábla, zvláště v Palestině, která se sta-

la nejslabším článkem jejího vlivu. Britská vláda v důsledku rostoucích nepokojů v Palestině požádala v dubnu 1947 o zakončení svého mandátu, uděleného jí pro toto území dřívější Společností národů. Valné shromáždění OSN jednalo o osudu Palestiny v dubnu a v květnu 1947. Odstoupení Velké Británie z těchto pozic vytvořilo mocenské vakuuum — Sověti ho chtěli využít a sami proniknout do této oblasti a ovládnout ji.

Jediná politicky významná síla, která v Palestině a na Středním východě existovala, sledovala protibritský kurs a navíc měla dobře připravenou vojenskou organizaci. Bylo to národní sionistické hnutí a jeho ozbrojená složka Hagana. Bojovalo za samostatný židovský stát, a to za rozdělení Palestiny na izraelskou a arabskou část, což odporovalo britským plánům. 14. května 1947 vystoupil sovětský delegát v OSN Andrej Gromyko s návrhem na rozdělení Palestiny a na vytvoření státu Izrael. Gromykův návrh se setkal s příznivou odezvou světové veřejnosti, vyvolal u Židů sympatie k Sovětskému svazu a v tomto směru působil zejména na levicový proud sionistického hnutí.

Naproti tomu Velká Británie znásobila pronásledování sionistických aktivistů, zvláště příslušníků Hagany, neboť se obávala možného sovětského vlivu. Politicky, finančně i vojensky podporovala arabské hnutí a státy, které rozhodně stály proti zřízení Izraele. Za tohoto stavu bylo zřejmé, že v případě rozdělení mandátového území Palestiny hrozí novému izraelskému státu válečné tažení Arabů. Vedení sionistického hnutí Jewish Agency si uvědomovalo, že pro takový konflikt není vojensky připraveno; Hagana měla k dispozici sto tisíc pušek, dva tisíce samopalů, 500 lehkých a dva těžké kulometry.

Československá vláda od roku 1945 vystupovala proti pronásledování Židů a snažila se postiženým pomoci. V srpnu 1945 a v srpnu 1946 odsoudila protizidovské demonstrace na Slovensku a jejich podněcovatele postavila před soud. V létě roku 1946, když vypukly v Polsku protizidovské pogromy, utíkali Židé hromadně do západní Evropy. Bylo jich asi sto tisíc. Československá vláda ochotně vyhověla žádosti mezinárodní židovské organizace a umožnila jim průchod československým územím. V srpnu 1946 slíbil Gottwald představitel-

lům židovské náboženské obce pomoc při přesídlení židovských dětí z Polska. Jan Masaryk jako ministr zahraničí podporoval v OSN zřízení židovského státu.

Ještě v srpnu 1947 zastávala Moskva a komunistické strany jejího bloku v palestinské otázce zcela vyhraněné stanovisko — vytvoření státu Izrael. Ve zprávě o poradě zmíněných komunistických stran ve Varšavě, kterou pak projednávalo i československé vedení, se ukládalo všestranně — materiálně a politicky — podporovat židovskou snahu o ustavení samostatného státu.

Na jednáních OSN o palestinské otázce prosazovalo Československo zřízení Izraele. Mělo zástupce ve Zvláštním výboru pro Palestinu, a dokonce i předsedu palestinské komise OSN, která realizovala rezoluci OSN č. 181/II z 24. listopadu o ukončení britského mandátu, zřízení státu Izrael a vymezení jeho hranic. Československo mezi prvními uznalo 20. 5. 1948 Izrael a už koncem července přijal prezident Gottwald prvního izraelského vyslance Ehuda Ůberalla, který v následní audienci zdůraznil, „že vláda i lid Izraele a celé Židovstvo si vřele váží Československa pro jeho upřímné přátelství k národu, který bojuje za svou svobodu...“

V létě 1947 vyslal předseda Jewish Agency David Ben Gurion své zmocněnce do západních států, aby nakoupili zbraně pro Haganu. Bez úspěchu. Vlády zakázaly prodej zbraní do oblasti Středního a Blízkého východu. Haganu považovaly za ilegální organizaci na území britské mandátové správy. Zbraně dodala československá vláda, na zprostředkování se podílel zástupce náčelníka generálního štábu, odpovídající za zbrojní výrobu — generál Heliodor Píka. Činil tak na doporučení přednosta obranného zpravodajství generála Bedřicha Reicina a za souhlasu československých vládních míst, využívaje styků z protinacistického odboje i z doby předválečné, kdy působil jako československý vojenský přidělenec v Bukurešti. Šlo o „ležáky“, o zbraně vyrobené za války pro Němce, po válce nepotřebné. Kontrakt, podepsaný se Zbrojovkou 1. prosince 1947, se týkal většího množství zbraní, než v té době měla Haganu k dispozici. Po uzavření obchodu bylo hlavním úkolem urychleně dopravit zásilku do Izraele. O to se starali Fischl, Reicin, Geminder, ministerstvo vnitra a obrany. Polská vláda odmítla transport svým územím, a tak zbra-

ně putovaly po vodě přes Maďarsko, Jugoslávii, dále ilegálně přes Itálii do Tel Avivu, kam dorazily v dubnu 1948.

Mezitím od března probíhala další jednání o prodeji zbraní. Československo trpělo kritickým nedostatkem tvrdých valut a nabídlo Haganě další větší množství vojenského materiálu z vlastních „nadnormativních zásob“, a to v hodnotě asi 18 miliónů dolarů. Jedním z hlavních iniciátorů tohoto projektu byl Antonín Zápotocký, tehdy místopředseda vlády. O možnosti dalšího nákupu zbraní s ním jednal levicový funkcionář izraelské socialistické strany (MAPAM) Mordechai Oren. Získal Zápotockého příslib, i pokud šlo o výcvik izraelských letců a parašutistů v ČSR. Dojednáním podrobností byl předsednictvem vlády pověřen Reicin, Izrael zastupoval Avriel. Pro dopravu zbraní měla Haganu k dispozici vojenské letiště v Žatci. Transport, který byl deklarován jako prodej starého železa pro firmu v Addis Abebě, prováděla panamská letecká společnost. Akce nesla krycí jméno „Operace Balak“. V dubnu a květnu uvolnila pražská vláda pro Haganu 85 letadel, zatímco tanky a děla prodat odmítla. Letadla byla přepravována vzdušným mostem Žatec-Titograd-Ekron. Ve vojenských československých učilištích se vyškolovalo kolem osmdesáti izraelských letců a jiná skupina se cvičila v parašutistickém středisku ve Stráži pod Ralskem.

V té době se také formovala československá vojenská brigáda pro Izrael a její příslušníci se cvičili v prostoru Libava, ve Velké Střelné. Podnět k jejímu vytvoření dal generální tajemník Komunistické strany Izraele Smul Mikunis. Původně chtěl vytvořit mezinárodní brigádu z občanů lidově demokratických států židovského původu. Moskva jeho plán schválila a s Malenkovovým doporučením objížděl vedení komunistických stran sovětského bloku. V Praze jednal se Slánským a Geminderem.

Od přítomnosti brigády si Mikunis sliboval posílení vlivu izraelské komunistické strany v mocenských orgánech a v politickém životě Izraele. Předpokládal, že většina příslušníků brigády budou komunisté. Po roztržce s KS Jugoslávie, která projevila pro brigádu mimořádné pochopení, se plán změnil. Budovala se potom jen československá brigáda, do které se začlenilo i několik desítek Židů z Maďarska a Rumunska. Výběr vedoucích výcviku i velitelů brigády prováděl

ústřední komunistický sekretariát, Švábovo oddělení, a hlavně Závodský. Velitelem brigád byl jmenován hrdina SSSR Antonín Sochor, který byl v roce 1948 dvakrát tajně v Izraeli a podílel se i na vypracování operačního plánu útoku na Gazu.

V říjnu 1948 po protestu britské vlády rozhodla československá místa ukončit výcvik brigády a urychleně ji přesunout do Izraele. Příprava se značně protáhla. Navíc izraelská vláda měla sice zájem o židovské přistěhovalce, nikoliv však o samostatnou vojenskou jednotku, o které se hovořilo jako o komunistické, rudé. Transport se uskutečnil po částech, první odcestovala v prosinci 1948, poslední (přibližně 500 osob) v dubnu 1949. To arabsko-izraelská válka už skončila a brigáda byla zbytečná.

Mikunisova kalkulace, že příslušníci brigády posílí pozice komunistické strany, nevyšla. Do jejích řad vstoupilo pouze sedm dobrovolníků. Vedoucí izraelští komunisté to prohlásili za sabotáž a vyvodili z toho, že na předních odpovědných místech v Československu sedí sionisté. V tomto smyslu také hovořil Mikunis s Malenkovem, se kterým se sešel v květnu 1949 na IX. sjezdu KSČ v Praze.

Československo jako jediné ze sovětského bloku poskytlo vojenskou pomoc Izraeli a jeho představitelé vyjádřili Gottwaldovi patřičné díky. Věc však měla i svou druhou stránku. Československý postoj vyvolal protesty britské vlády, například proti vzdušnému mostu a dvakrát proti výcviku brigády.* Protesty přicházely také od arabských států a jejich přátelské vztahy k Československu se postupně změnily v nepřátelství. Zvláště poté, co jim Československo vypovědělo už uzavřené smlouvy o dodávkách zbraní a odmítlo uzavřít další. Stalo se tak na sovětský zákrok, po Gromykově slibu z února či března 1948 izraelskému zástupci v OSN, že zařídí, aby pražská vláda neprodávala zbraně arabským zemím. Během tří následujících měsíců referoval Clementis vládě o velmi ostrých protestních nótách Sýrie a jiných arabských států a o ztrátě důležitých a tradičních odběratelů zbraní. V roce 1948 se arabské země podílely na československém vývozu

* Předsednictvo ÚV KSČ se 10. 1. 1949 zabývalo britskou kampaní proti Československu.

stejným dílem jako Izrael, libanonské firmy navíc zprostředkovávaly Československu nákup strategických surovin. V následujících letech poklesl obchod se Sýrií a také s Egyptem, zvýšil se naopak se Saúdskou Arábií a arabskými státy Francouzské Afriky. Československý obchod s Izraelem po roce 1948 znatelně klesl, ale i tak pokračoval ještě v roce 1950. V březnu podepsaly obě země obchodní smlouvu na jeden rok. Izraelské firmy v letech 1948–1949 zprostředkovávaly pro Československo nákup strategických surovin a izraelští diplomaté se v roce 1949 angažovali jako prostředník v československé snaze získat úvěr v USA. Avšak v té době se už dřívější přátelské vztahy Moskvy k Izraeli zhoršily, což se projevilo zvláště výrazně po vypuknutí korejské války v roce 1950.

Jestliže Moskva politicky podporovala sionistické hnutí, kalkulovala s tím, že si v nově zřízeném samostatném státě Izraele zajistí převažující vliv. Tyto plány jí nevyšly. Levicové proudy v Izraeli, příznivě nakloněné Sovětskému svazu, ve volbách nezměnily. Vítězně z nich naopak vyšly ty síly, které se orientovaly na spolupráci s USA. Navíc se Sovětský svaz dostal do izolace v arabském světě. Už na podzim 1948 se Moskva snažila tuto izolaci protrhnout, nejdříve v Sýrii. Bez velkého úspěchu. Současně se v SSSR začala rozvíjet kampaň proti sionismu, která přerostla v antisemitismus. V sovětském tisku se objevovaly články označující Izrael za agresora v arabsko-izraelské válce 1948. Tažení proti sionismu, které bylo odrazem změn sovětské politiky vůči Izraeli a její snahy protrhnout izolaci v arabském světě, vyvrcholilo v monstrprocesu s protistátním centrem v Československu. V zemi, která ze sovětského bloku nejvíc vojensky pomáhala Izraeli.^{413/}

Druhé proč: Jaké motivy vedly aktéry monstrprocesu k tomu, aby přijali roli spoluúčastníka na politických vraždách? Nelze je postihnout všechny, protože byly jak obecné, tak osobní. A také je nelze sledovat u všech aktérů. Omezíme se na čtyři nejdůležitější a možná i nejtypičtější osoby. Přitom se mnohdy musíme spokojit s výpověďmi učiněnými po letech, sloužícími často už především vlastní obhajobě.

Všichni, kromě členů komunistického vedení, vypovídali, že plnili přání a příkazy strany, že chtěli sloužit straně. A téměř

všichni, kromě obětí, říkali, že věřili žalobě i výpovědím, že neměli důvodů nevěřit, když se obžalovaní ke všemu přiznávali. Druhá odpověď vyvolává další otázky: věřili či nevěřili, věděli či nevěděli nebo znát pravdu nechťeli?

Oběti monstrprocesu uváděly v posledních dopisech i v rozhovorech s vyšetřovateli tři motivy svého rozhodnutí převzít a splnit předepsanou roli. Předně to byl strach z fyzického a psychického násilí a posléze poznání, že jakákoliv obrana je tu neúčinná. Za druhé se domnívali, že si doznáním zachrání život a zmírní utrpení své i svých rodin. A za třetí — strana přece požadovala jejich doznání v zájmu vítězství socialismu. I s tímto motivem vyšetřovatelé počítali. V této souvislosti se traduje známé Košťálovo rčení: „Ten se určitě přizná, má dobrý postoj ke straně.“

Monstrproces se však vyvíjel jinak, než oběti předpokládaly. Právě ty, kteří jako věrní a poslušní vojáci strany plnili její rozkazy a přání a v jejím zájmu se přiznali k nejhorším a neexistujícím zločinům, poslalo stranické vedení na popraviště. Ti, kteří, a také v zájmu strany, odmítli splnit rozkaz jejího vedení, si aspoň zachránili život. Poslušným a věrným do konce se rodná strana odměnila šibenicí. Čekali alespoň milost, věřili v takovou odměnu. A třebaže se jí nedočkali, jako věrní vojáci strany se chovali i pod šibenicí. Ale i ti, co popraveni nebyli a byli jen dlouhá léta věznění, ti, co nepatřili přímo ke „Slánského protistátnímu centru“, těžko docházeli k pochopení pravého stavu věcí, naopak věřili dlouho ve spravedlivost svých vrahů, Stalina a Gottwalda.

Tento strašlivý paradox vyjádřil později jeden z odsouzených, B. Hájek, několika prostými slovy:

„Při vyšetřování jsem se často zadíval na známý Stalinův obraz (na stěně u vyšetřovatele) s dobrosrdečným výrazem obličeje a hlavou mi táhla myšlenka: kdyby bylo nějakým způsobem možno ho vyrozumět, co se to u nás s námi děje. On by jistě pomohl... Vím, že jsem nebyl jediný soudruh, který prodělal takové duševní rozpoležení...“^{414/}

Vývoj, který prodělal během svého ročního pobytu ve vězení Slánský, je charakteristický pro většinu vysokých komunistických funkcionářů, kteří nejdříve věřili, že prokáží svou nevinu, dlouho vzdorovali učinit vynucovaná doznání, ale pak rezignovali a nakonec se rozhodli splnit přání strany. Někteří

dokonce uvěřili ve velikost svého posledního poslání, ve správnost sebeobětování. O Slánského postoji k politickému procesu, který byl proti němu veden, máme k dispozici výpovědi několika vyšetřovatelů z let 1955 až 1956.

KOŠTÁL: „Slánský se v průběhu vyšetřování snažil úporně bojovat o každé slovo, o každou formulaci a přiznával nové skutečnosti teprve tehdy, když z nich byl usvědčován. Setrval vždy na úrovni těch přiznání, která v jednotlivých etapách učinil, ale vždy při příchodu k novým problémům vyšetřování bylo nutno ho vždy znovu usvědčovat, přičemž on jen postupně krok za krokem ustupoval... zpočátku hovořil jen o chybách, potom o nepřátelské činnosti v jakési neorganizované formě, potom přiznával již záměrnou nepřátelskou činnost, ovšem vždy vyjadřoval jistou snahu po objektivistickém hodnocení své činnosti. Mnohem lehčeji hovořil o objektivních stránkách své činnosti než o subjektivní účasti, úmyslech a vině. V průběhu vyšetřování učinil také několikrát narážku na svá přiznání, kterou jako by chtěl dát najevo, že víme, jakým způsobem ke svým přiznáním přistupuje... Ku konci vyšetřování Slánský mnohem lehčeji hovořil o své subjektivní účasti na všech vyšetřovaných činech, s výjimkou záměru odstranění J. Švermy a urychleného fyzického odstranění Kl. Gottwalda...“^{415/}

MUSIL popisuje Slánského nervové záchvaty, při nichž vykřikoval např. „To jsem neudělal! To není pravda!“ apod. „Jednou byla řeč, že on v zájmu imperialistů byl ochoten souhlasit se svržením atomové pumy na Československo, a on začal vykřikovat: ‚Dejte mi atomovou pumu!‘... Takřka z každého problému musel být usvědčován, dobrovolně nechtěl doznat nic a věci, které přiznal, jsme tudíž pokládali za prověřené a dál jsme jejich pravdivost neprověřovali...“^{416/}

DOUBEK: „Rudolf Slánský se při výslechu stále snažil zachovat si důstojnost generálního tajemníka. Svou činnost hodnotil jako zločinnou teprve tehdy, když byl k tomu přímo tlačen, ale stále dával vyšetřujícím najevo, že to dělá jen z dobré vůle a proto, že nechce poškodit stranu, která již jeho případ zveřejnila. Stávalo se často, že některý svůj čin, který

v protokole hodnotil jako zločinný a nepřátelský, předtím v rozhovoru vysvětloval zcela jinak, normálně, a potom říkal: „No, prosím, já to řeknu, jak chcete, ale tak to nebylo.“ Na konci vyšetřování, kdy byl již se vším smířen a v dobré náladě, se často ptal, je-li s jeho výpovědí spokojenost, a ironicky dodával, že teď už ho nikdo nemůže obviňovat, že by svým postojem k celému případu chtěl stranu poškodit... Naprosto však odmítal, aby byl postaven do světla sprostého zločince (jako vrah Švermy), stavěl se stále politickým činitelem. Velmi citlivý byl na to, jestliže se někdy při vyšetřování stala zmínka o jeho židovském původu... Ke konci vyšetřování již nebojoval o formulace... Jen někdy, když byla od něho některá formulace žádána, říkal: „Prosím vás, nechtějte to na mě, vždyť by se tomu lidé smáli a nikdo by tomu nevěřil...“^{417/}

Z politických kruhů se na výrobě monstrprocesu a politických vraždách nejvíce podílel předseda KSČ a prezident republiky Klement Gottwald. Věřil v pravdivost obvinění?

Jeho sekretářka později uvedla:

„Když sledoval proces se Slánským, nikdo na něho nesměl promluvit. Věřil všem výpovědím. Říkal, že sovětská bezpečnostní pracovníci mají zprávy, které neznáme, mají zprávy ještě z Komunistické internacionály, takže je přesvědčen o naprosté správnosti obvinění.“^{418/}

Jeho sekretářka vypověděla dále, že ale nevěřil ve Frejkovu vinu a že se smál, když se dozvěděl o tom, jakého triku bylo použito při zatýkání Clementise; že nevěřil v zločinnost prvního velitele své osobní ochrany Leopolda Hofmana, kterého také zatkli; že věděl o provokacích bezpečnosti apod. A samozřejmě sám musel vědět, že v procesu byla jako trestný čin označována rozhodnutí nebo akce, které on sám schválil nebo o nich věděl. Protože dostával zprávy o průběhu vyšetřování a výslechové protokoly, věděl mnoho podrobností o vyšetřovacích metodách. Je nepravděpodobné, že by tak zkušený politik jako Gottwald uvěřil v pravdivost takové hory lží a polopravd.

Proč se tedy rozhodl pro politické vraždy? Báł se, aby nebyl oním patnáctým v připravovaném nebo prvním v dalším procesu. Věděl, že za výrobou procesu stojí sovětská poradci

a jejich prostřednictvím zájem Moskvy. A té nechtěl odporovat, aby se v honu na čarodějnice sám nestal obětí. Proto se poslušně zapojil jako vůdčí osobnost do mechanismu výroby monstrprocesu. Pro vlastní ospravedlnění či vlastní klid si zřejmě namlouval, že proti Moskvě nic nezmůže, a ze stejného důvodu předstíral, že věří ve správnost všech obvinění.

Jakmile převzal vůdčí roli v tomto strašlivém mechanismu, musel se podřídít regulím jeho chodu. Patřila k nim i potřeba ukázat „spiklence“ v nejhrůznějších barvách, jako vyvrhely. Vymýšlely a připisovaly se jim nejotřesnější zločiny. Za ně mohl být vyměřen jen takový trest, který jim vyměřili. Jinak by proces nedosáhl očekávaného politického efektu. K tomu se ještě přidalo masové hysterické volání po krvi, rozpoutané komunistickým vedením. Nevynést tresty smrti nebo udělit milost za této situace by podlomilo důvěryhodnost monstrprocesu a v Moskvě by to považovali za ochranu spiklenců. Na Gottwalda by bylo padlo podezření. Čepička později dokonce uvedl, že návrh rozsudku byl *konzultován*. Neříkal kde, pak nepochybně v Moskvě.

Gottwald měl strach a chtěl se zachránit. Strach vedl jeho rozhodnutí o politických vraždách. Jeho obavy zvyšovala jeho vědomost o tom, že i o něho Moskva „projevuje zájem“. Odhalil například ve svém bytě odposlouchávací zařízení a domníval se, že končí v sovětské centrále bezpečnosti. Věděl, že ve svém okolí má několik spolupracovníků sovětské bezpečnosti, a snažil se omezit styk s nimi na úřední nezbytnosti. Jeho sekretářka připomněla, že Gottwald byl rozhořčen chováním druhého velitele osobní ochrany: „Sám říkal, aby ho dali na Pankrác, že budou mít pokoj.“^{419/}

Přesto mohl Gottwald mnoha věcem zabránit. Měl k tomu potřebnou autoritu doma a ani v Moskvě jeho názory zcela neignorovali. Ale vůči Moskvě se Gottwald vždycky choval jako slaboch. A tak nejenže pro lidi, kteří byli často jeho dlouholetými přáteli, nebo aspoň spolupracovníky, nic neudělal, ale ještě se na jejich vraždě či odsouzení vědomě a velice aktivně podílel.

Není pravda, že Gottwald neměl volbu, ale mezi dvěma alternativami obětovat jiné, aby zachránil sebe, nebo se postavit na stranu pravdy a práva a riskovat vlastní život, rozhodl se pro řešení první.

U ostatních členů politického vedení KSČ působily tytéž motivy jako u Gottwalda a navíc, což u Gottwalda nebylo, jejich mocenské spory se Slánským.

16. srpna 1956 vypovídal před rehabilitační komisí ÚV KSČ jeden z nejvýznamnějších pracovníků tehdejší justice, Josef Urválek.

„Přistupoval jsem k svému úkolu jako k odpovědnému úkolu, jímž mne pověřila strana, v přesvědčení, že vyšetřování tak závažného případu provádějí nejlepší kádry z bezpečnosti, že k zatčení osob došlo až po pečlivém zhodnocení v orgánu strany, že jejich trestní odpovědnost byla již zjištěna dříve, než byly předneseny projevy odpovědných soudruhů před ÚV, že vyšetřování sleduje osobně s. Gottwald.

Obecně platnou direktivou bylo, že celé vyšetřování je v rukou bezpečnosti a že je nutno spolupracovat s bezpečnostními orgány, kteří věc vyšetřují a mají plnou důvěru strany.“ Ve vyjádření pro ústředí KSČ 21. 11. 1962 znovu potvrdil, že materiálům věřil. Na jeho stanovisko působilo několik skutečností. Vyšetřování řídili sovětští poradci, ve kterých viděl zkušené kádry sovětské bezpečnosti, které československým justičním orgánům předávají své zkušenosti. Kromě toho „neměl ani tušení o tom, že při vyšetřování bylo používáno nezákonných metod... že obvinění učinili pod nátlakem nepravdivá doznání“. Dále ho přesvědčovaly „zejména znalecké posudky“. Kdyby nevěřil v pravdivost obvinění, znamenalo by to „připustit si osobně myšlenku, že se octl mezi bandou zločinců, kteří připravují nejodpornější zločiny před tváří všeho lidu“.^{420/}

Podle své svědecké výpovědi věřil Urválek v pravdivost obvinění a navíc plnil stranický úkol. Přesto však měl pochybnosti. Připomeňme si obsah jeho rozmluvy s Besčasnovem v září 1952 o zvláštnostech procesu. Konkrétně o tom, že centrum, na kterém stála jím ohnivě předčítaná žaloba, ve skutečnosti neexistovalo. O tom máme k dispozici Alešovo svědectví.

„Soudruh Urválek míval někdy řadu pochybností, obstojí-li některá tvrzení obžaloby, jestliže Slánský nebude vypovídat tak, jak to bylo v otázkovém protokolu.“^{421/}

A necelé tři roky po procesu sám Urválek v kruhu svých

přátel a v okamžiku oslabené sebekontroly přiznal, že nevěřil ve správnost řady obvinění.

Nejvýznamnější postavou mezi vyšetřovateli byl nepochybně Bohumil Doubek. Ve své dobrovolně psané výpovědi z roku 1955 a 1956 uváděl, že věřil v nepřátelskou činnost Slánského i všech ostatních. Zároveň však poukazoval na řadu pochyb, které měl a s nimiž se svěřoval svým nadřízeným i sovětským poradcům. A hlavně přesně znal vyšetřovací metody, vynucené výpovědi, vymyšlené a vyprovokované trestné činy. Jaké motivy vedly tedy jeho k aktivní účasti na přípravě politických vražd? Opět služba straně, důvěra k sovětským poradcům a radost z moci.

Podrobně o tom píše ve své zpovědi.

„Přišel jsem do vyšetřování a ihned jsem byl ve styku se soudruhy poradci, kterých jsem si velmi vážil, od nichž jsem se učil a dělal všechno, co oni mně řekli. Prohlašuji, že kdyby mně některé věci řekl i někdo z našich odpovědných činitelů, že bych se možná bránil, ale když mně to řekli přímo soudruzi poradci, dělal jsem je bez odmluv. O tom jsem přímo mluvil s Košťálem, Brúhou, Musilem, kteří to mohou potvrdit. Vycházel jsem vždy z toho, že soudruzi poradci vědí, co chtějí, že znají sovětský plán, odpovídající mezinárodní situaci, jak to i sami naznačovali, a který my neznáme. Měli styky s našimi nejvyššími představiteli, i se s. Gottwaldem, kteří — jak vím — vždy bez jediné námitky dávali souhlas k opatřením, která navrhovali poradci. I když jsem někdy pochyboval nebo nebyl přesvědčen o tom, z čeho je (Slánský) obviňován, myslel jsem, že to slouží vyšším cílům, a opakoval jsem si to, co mně kdysi řekl s. Vladimír (Bojarskij): ‚Když se kácí les, lítají třísky.‘ A hlavním argumentem ss. poradců, když nám dávali injekce, bylo: ‚Víš, jakou ránu tím zasadíš imperialistům?‘ Také jsem byl polichocen tím, že mně soudruzi svěřují některé věci, které nesvěřili ani ministři. Já jsem se k nim choval stejně.

Věřil jsem stále, že to, co se dělá, je v zájmu strany a v zájmu mezinárodního hnutí za udržení míru, jak mně soudruzi poradci říkali, když jsem někdy třeba jen nepatrně kolísal. Jim jsem slepě věřil a oni to také věděli. Byli to vlastně první sovětští lidé, se kterými jsem se (mimo v květnu 1945) sešel a udržoval s nimi několik let nepřetržitě denní styky.“

Druhý motiv, radost z moci, byl důsledkem Doubkova náhlého mocenského vzestupu. Z druhořadého pracovníka stranického aparátu se přes noc stal pánem nad osudem řady vysokých stranických a státních funkcionářů. Ti, kterých se dříve musel bát, se nyní báli jeho. Jednal s poradci, s ministry, přijal ho i Klement Gottwald. Pocit moci ho postupně zcela ovládl. Ale tuto pozici si musel předtím vybojovat. Věrnou službou, posloucháním poradců, prosazováním a uplatňováním jejich metod, naplňováním vykonstruovaných obvinění a provokací. Když se pak protlačil do vysoké funkce, musel se v ní udržet. To už působil víc strach než radost z moci. Doubek věděl, že i on by mohl skončit ve vězení nebo na popravišti. Nepochyboval o tom, že poradci mají pravdu, když říkají, že z bezpečnosti se předčasně odchází jen nohama napřed. A věděl, že všichni jeho kritikové a odpůrci, kteří se tlačili na jeho místo, poukazovali na jeho přátelské vztahy k některým vězněným „spiklencům“. Mezi motivy jeho počínání patřila i snaha o vlastní záchranu. Přesto „je pravda, že jsem měl několikrát v úmyslu odejít z vyšetřování a že jsem o tom i mluvil. Ale vždy jsem se dal přesvědčit, že musím zůstat a pracovat dál,“ připomíná Doubek ve své výpovědi.

Jakkoli to zní paradoxně, je pravda, že Doubek byl první mezi výrobci procesu, kterým jeho výsledek otrásl. Již v roce 1953 požádal o odchod z funkce, za rok mu vyhověli a v dalším roce byl zatčen pro nezákonné metody vyšetřování. Zatímco Kohoutek a později Košťál, Prchal a další museli být usvědčováni z používání nezákonných metod, Doubek z vlastní iniciativy napsal ve vazbě dlouhou výpověď. V ní konkrétně a věrohodně vylíčil výrobu monstrprocesu a položil si otázku, „proč jsem to všechno dělal, i když jsem to považoval za nesprávné. Již jsem uvedl, že některým věcem jsem tehdy věřil ... Na druhé straně ovšem zde byly věci, metody a postup, a dělal jsem je přesto. Pokusím se to poněkud stručně vysvětlit a prosím ještě jednou, aby to nebylo považováno za omlouvání sebe sama nebo za vytáčení se ze zodpovědnosti“.^{422/}

A následovala shora uvedená část zpovědi o službě straně a o bezmezném důvěře k poradcům.

Líčení o výrobě monstrprocesu ukončíme jedním z nejzávažnějších tvrzení Doubkovy zpovědi ze srpna 1955, která se netýkala jen „hlavy spiknutí“, ale celého procesu.

„Ať již vina Slánského byla jakákoliv, zůstává skutečností, že spiknutí bylo vydedukováno již předem a že jeho vyšetřování probíhalo jen podle této předem určené linie.“

Druhý motiv, radost z moci, byl důsledkem Doubkova náhlého mocenského vzestupu. Z druhořadého pracovníka stranického aparátu se přes noc stal pánem nad osudem řady vysokých stranických a státních funkcionářů. Ti, kterých se dříve musel bát, se nyní báli jeho. Jednal s poradci, s ministry, přijal ho i Klement Gottwald. Pocit moci ho postupně zcela ovládl. Ale tuto pozici si musel předtím vybojovat. Věrnou službou, posloucháním poradců, prosazováním a uplatňováním jejich metod, naplňováním vykonstruovaných obvinění a provokací. Když se pak protlačil do vysoké funkce, musel se v ní udržet. To už působil víc strach než radost z moci. Doubek věděl, že i on by mohl skončit ve vězení nebo na popravišti. Nepochyboval o tom, že poradci mají pravdu, když říkají, že z bezpečnosti se předčasně odchází jen nohama napřed. A věděl, že všichni jeho kritikové a odpůrci, kteří se tlačili na jeho místo, poukazovali na jeho přátelské vztahy k některým vězněným „spiklencům“. Mezi motivy jeho počínání patřila i snaha o vlastní záchranu. Přesto „je pravda, že jsem měl několikrát v úmyslu odejít z vyšetřování a že jsem o tom i mluvil. Ale vždy jsem se dal přesvědčit, že musím zůstat a pracovat dál,“ připomíná Doubek ve své výpovědi.

Jakkoli to zní paradoxně, je pravda, že Doubek byl první mezi výrobci procesu, kterým jeho výsledek otrásl. Již v roce 1953 požádal o odchod z funkce, za rok mu vyhověli a v dalším roce byl zatčen pro nezákonné metody vyšetřování. Zatímco Kohoutek a později Košťál, Prchal a další museli být usvědčováni z používání nezákonných metod, Doubek z vlastní iniciativy napsal ve vazbě dlouhou výpověď. V ní konkrétně a věrohodně vylíčil výrobu monstrprocesu a položil si otázku, „proč jsem to všechno dělal, i když jsem to považoval za nesprávné. Již jsem uvedl, že některým věcem jsem tehdy věřil ... Na druhé straně ovšem zde byly věci, metody a postup, a dělal jsem je přesto. Pokusím se to poněkud stručně vysvětlit a prosím ještě jednou, aby to nebylo považováno za omlouvání sebe sama nebo za vytáčení se ze zodpovědnosti“.^{422/}

A následovala shora uvedená část zpovědi o službě straně a o bezmezném důvěře k poradcům.

Líčení o výrobě monstrprocesu ukončíme jedním z nejzávažnějších tvrzení Doubkovy zpovědi ze srpna 1955, která se netýkala jen „hlavy spiknutí“, ale celého procesu.

„Ať již vina Slánského byla jakákoliv, zůstává skutečností, že spiknutí bylo vydedukováno již předem a že jeho vyšetřování probíhalo jen podle této předem určené linie.“